

Peces de punta singulars del Museo de Artes Decorativas de Madrid

per NEUS RIBAS SAN EMETERIO, directora del Museu d'Arenys de Mar

Els orígens del Museo de Artes Decorativas de Madrid

1 En l'article d'Ana Cabrera La Fuente, *El Museo Nacional de Artes Decorativas en sus primeros años (1912-1930)* es pot trobar en els annexos el Reial decret de constitució del Museo Nacional de Artes Industriales.

2 La figura d'Aurora Gutiérrez Larraya va ser molt significativa en la gènesi del Museo Nacional de Artes Decorativas, com demostren els treballs de l'historiador Joan Miquel Llodrà.

La creació del Museo Nacional de Artes Decorativas de Madrid es remunta a l'any 1871, seguint l'exemple del South Kensington Museum, avui Victoria & Albert Museum de Londres. La intenció era recuperar l'objectiu de les exposicions universals de fomentar el treball artesà i l'ofici i millorar la formació d'industrials i operaris. El Reial decret de 1912¹ va donar forma definitiva al Museo Nacional de Artes Industriales.

Els primers responsables del museu van ser Rafael Domènech i Luís Pérez Bueno, però de seguida van comptar amb diversos col·laboradors; en l'àmbit tèxtil hem de destacar el treball d'Aurora Gutiérrez Larraya, dissenyadora de puntes, bàtik, cuir...² Entre els objectius bàsics es trobava el caràcter pedagògic i el contacte amb altres institucions europees; tots tres van viatjar per Europa per conèixer els treballs que es realitzaven en els diferents museus europeus. El museu es va organitzar en vuit seccions: pedra, metall, fusta, terra, tèxtils, arts gràfiques, i ivori, closca i cuir; aquests es referien als fons, mentre que hi havia una vuitena secció dedicada a la pedagogia.

Vestíbul d'entrada del museu.
Museo Nacional de Artes
Decorativas. Madrid.

Els fons procedien de museus estatals afins, objectes que es trobaven en altres dependències governamentals i algunes adquisicions. Aquestes s'havien de centrar en objectes espanyols antics, objectes estrangers amb influència espanyola i finalment, tenint en compte criteris d'internacionalització i pedagògics, s'adquirien objectes de dissenys contemporanis que havien de reflectir la transformació de les arts decoratives en els anys de gènesi del museu: peces del Regne Unit, Holanda, Dinamarca, Alemanya, Àustria i altres països europeus.

3 Javier Fernández explica la història d'aquest incipient Museo del Encaje i la participació de l'escriptora i antropòloga Carmen Baroja, una de les primeres historiadores de la punta al nostre país i autora del llibre *El encaje en España*, Editorial Labor, Barcelona, 1933.

L'any 1927 el museu canvia de nom per anomenar-se Museo Nacional de Artes Decorativas, en entendre que peces de certa rellevància artística no entrarien en la catalogació de Museo de Artes Industriales. En temps de la República es produirà un fet curiós: la creació del Museo del Encaje dins el Museo Nacional de Artes Decorativas, però aquest museu va tenir una durada curta, ja que va passar al Museo del Pueblo Español, amb els fons del Museo del Traje Regional e Histórico i del Museo de Arte Popular.³

La col·lecció tèxtil i la de puntes

La col·lecció de tèxtils es compon majoritàriament de peces planes no confeccionades, procedents d'aixovars domèstics, indumentària civil i religiosa. Les més antigues són un conjunt de teixits coptes del segle II. L'objectiu és una representació de la diversitat de tècniques tèxtils: brocat, brodat, passamaneria, bàtiks, puntes, etc.

Les col·leccions tèxtils del [Museo Nacional de Artes Decorativas](#) van ser majoritàriament adquirides entre els anys 13 a 16 del segle XX, segons afirma Letizia Arbeteta Mira en el seu article *La colección textil del Museo Nacional de las Artes Decorativas. Su contenido e historial museológico*. Els criteris bàsics d'adquisició serien tots els objectes tèxtils realitzats a Espanya, prioritzant, moltes vegades, la producció artesana de caràcter popular.

Ventall número CE18006
atribuït Ricardo Mateos García
Museo Nacional de Artes
Decorativas. Madrid.
MNAD_CE18006a.

4 ARBETETA MIRA, Letizia: “La colección textil del Museo Nacional de las Artes Decorativas. Su contenido e historial museológico”. *Boletín de la ANABAD*, 1994.

5 En l'article d'Ana Cabrera, “El Museo Nacional de Artes Decorativas en sus primeros años (1912-1930)”, es pot veure una fotografia d'aquestes mostres.

6 La gasa belga es caracteritza pel fons de tul i els motius fets amb agulla. La punta de duquessa, que rep el nom de la duquessa Maria Henriette, futura reina de Bèlgica i protectora del treball de la punta, es fa amb boxets. Aquestes tècniques que apareixen a Bèlgica a mitjan segle XIX seran molt utilitzades en la realització de colls, ventalls, complements de la indumentària. A finals del XIX apareix un tipus de punta que barreja els dos estils i dona lloc a una punta molt decorativa.

En espera de estudios posteriores que delimiten procedencias, ingresa toda clase de textil histórico adquirible en España, sea español o no. De la indumentaria culta se adquieren sus complementos, tales como mantillas, guantes, bolsos, cintas, etc., faltando tan importante representación entre las colecciones del Museo, quizá debido a que la indumentaria culta no se considera nacional y que solo interesaría el diseño y bordado de las telas.⁴

Sembla que els primers responsables del museu van decidir buscar treballs a la zona dels Balcans i Rússia en atribuir-los similituds amb treballs populars espanyols. Dins aquest grup trobem el **fragment de teixit CE23551**, amb un treball amb boxets de colors taronja i cru de punta numèrica, que es fa a tota Europa. La fitxa documental assenyalava que procedeix de centre-Europa: República Txeca o Eslovàquia. La punta eslovaca tradicional es caracteritza per la utilització del color segons la regió i la religió. Luterans i protestants realitzaven la punta en blanc i els catòlics en colors.

Després de les adquisicions inicials, el museu ha anat augmentant els seus fons tèxtils a partir de subhastes i donacions particulars.

En el cas de les puntes de coixí i agulla sembla que les primeres adquisicions se centraven en mostres de puntes que es feien a Espanya, catalogades en petits cartonets.⁵ Albeteta destaca la col·lecció de puntes metàl·liques que reben el nom de punta d'Espanya, que no hem pogut consultar; es tracta d'un tipus de treball molt popular a tot Espanya des de finals del XVI i que al llarg dels anys s'ha anat aplicant a la indumentària i l'aixovar religiosos.

La col·lecció de ventalls de puntes

Entre els objectes de puntes tant de coixí com d'agulla de la col·lecció del museu destaquem la col·lecció de ventalls. Majoritàriament són ventalls d'origen belga de punta a l'agulla de gasa belga, i altres de tècnica mixta: gasa belga i punta de duquessa característics d'aquest país.⁶ Es tracta de ventalls de la segona meitat del XIX d'estil romàntic, que a Espanya també es denominen *alfonsinos*. Aquest tipus de treballs eren molt valorats per l'alta burgesia i l'aristocràcia espanyola, el prestigi de la punta belga es va mantenir fins al primer quart del segle XX. El disseny és de temàtica floral amb grans roses sobre fons de tul, tal com s'aprecia als ventalls número **CE04985** i número **CE12202**, envoltades de formes lobulars i grans fulles amb un disseny naturalista i molt decoratiu. En conjunt tots els ventalls destaquen per la seva qualitat tècnica i en alguns casos presenten algunes escenes pintades amb temàtiques domèstiques, amoroses o referides a activitats lúdiques que realcen la peça. El barnillatge d'aquests ventalls acostuma a ser de materials nobles i molt elaborats. Aquest tipus de ventall, que moltes vegades es regalava a les núvies, manté la seva vigència durant tota la segona meitat del segle XIX i primer quart del XX fins que el modernisme imposa nous dissenys. En finalitzar la Primera Guerra Mundial aquest tipus d'objectes perd importància davant els canvis que imposen la moda i els ornaments dels anys vint.

Entre els ventalls de la col·lecció, en destacariem dos per la seva singularitat, els ventalls amb els números **CE18006** i **CE27222**. El primer és un ventall atribuït a Ricardo Mateos García de Salamanca, probablement es refereix al dissenyador o propietari del negoci, la datació de la peça és de la segona meitat

Ventall realitzat per a la Reina
 Maria Cristina per la Casa Leita
 de Portugal. Museo Nacional de
 Artes Decorativas. Madrid.
 MNAD_CE27222a
 i MNAD_CE27222b.

del XIX. Es tracta d'un *pericón*, ventall de grans dimensions, generalment utilitzat per a la dansa. La seva singularitat rau en l'escena pintada que ocupa una gran part del ventall de forma asimètrica. Es tracta de dues figures femenines. Una ocupa la part central del ventall en acció de ballar i al seu costat hi ha un àngel amb una pandereta; a la part dreta es pot apreciar la inscripció *Dubais*, que podria correspondre a l'autor o autors de l'escena pintada. A la banda esquerra, una altra figura femenina, amb llaüt i vestida a la turca. Les dues escenes estan envoltades amb un treball de punta al coixí amb un disseny a base de falgueres, fulles de palma i diverses flors que es recargolen al voltant del dibuix. Es tracta sens dubte d'un treball original que defuig les estructures simètriques d'altres ventalls i que incorpora motius més inspirats en els gustos de principis del segle XX. La qualitat del treball i sobretot l'originalitat del disseny ens farien pensar en un encàrrec exclusiu.

7 *Boletín Oficial del Estado*, núm. 172, 19 de juliol de 1977, p. 31.449.

8 Dos articles del diari *ABC* i *El Diario Vasco* parlen d'aquesta subhasta i l'origen de les peces.

9 Els dos centres puntaires van iniciar la seva activitat durant la segona meitat del XVIII i serà durant el XIX quan assoleixen el màxim desenvolupament, fins a la introducció de la indústria tèxtil.

El segon ventall, amb el número [CE27222](#), és una peça adquirida l'any 2007 per un preu de 10.077,60 euros⁷ a la casa de *Subastas Segre* de Madrid i que va ser propietat de la reina Maria Cristina (1858-1929). Tal com assenyala la premsa,⁸ les peces procedien d'una compradora de Brasil que va adquirir els tres objectes als hereus de la reina Maria Cristina. Es tractava d'una capsa de Fabergé, una agulla de pit i un ventall; totes les peces documentades i autenticades. El ventall va ser confeccionat per la casa de joies *Leitao* de Portugal. Es desconeix el motiu de l'obsequi i el període en què es va regalar aquest ventall. La casa *Leitao* es va fundar l'any 1822 i encara està en actiu; es tracta de la més prestigiosa casa de joieria de Portugal i es troba a la ciutat de Lisboa.

La peça adquirida pel Museo Nacional de Artes Decorativas és un ventall de puntes al coixí amb un exquisit treball en el barnillatge, dins una capsa de cartó folrada de vellut que conserva alguns detalls de joieria. El barnillatge és simple, però les guardes estan ricament decorades amb la simbologia de la Casa Reial: el Toisó d'Or rematat amb la corona reial, dos escuts de la Casa Reial Espanyola i de la d'Àustria, també hi apareixen altres símbols com la flor de lotus, la creu grega i la lletra M dins un cercle d'or. Tots aquests detalls estan realitzats amb aplicacions d'or de 18k, platí, diamants, safirs i esmalts policromats.

El país de ventall fet amb puntes al coixí no destaca especialment per la seva dificultat tècnica. Segons la descripció documental, la punta es va fer a Bèlgica, però les característiques tècniques i estilístiques no indiquen necessàriament que hagués estat feta en aquest país, podia ser de Portugal on històricament hi ha dos grans centres productors de punta al coixí, Vila do Conde i Peniche.⁹ La punta portuguesa es fa amb boxets i predominen els motius amb punt sencer i fons amb trenats; els dissenys acostumen a ser florals o geomètrics i de caràcter naturalista. El disseny d'aquest ventall destaca per la seva originalitat amb una

Fragment de les estovalles número CE25598. Museo Nacional de Artes Decorativas. Madrid. CE25598b.
[Veure més.](#)

10 Mª Ángeles González Mena i Natividad Villoldo han estudiat la tipologia dels *soles* de les diferents zones d'Espanya, que es comencen a fer al segle XVI.

estructura d'arcs ogivals d'inspiració neogòtica amb fons de trenats; aquest disseny de caràcter arquitectònic s'allunya dels dissenys florals de la majoria de les puntes del període romàntic de la segona meitat del segle XIX i s'acosta a una visió neogòtica, més pròxima als gustos modernistes de recuperació dels elements medievals. Segons la fitxa de la peça, la tipologia del ventall és de finals del segle XIX, però la fitxa també assenyalava que el doctor en història de l'art Javier Alonso Benito considera que la talla de les pedres precioses és de principis del segle XX. El disseny de caràcter arquitectònic de la punta ens faria pensar també en un ventall de principis del segle XX.

Objectes d'aixovar domèstic

Un gran grup de treballs amb puntes que trobem a la col·lecció del Museo Nacional de Artes Decorativas són cobretaules, estovalles, frontals per al guarniment de la llar. Una gran part són de tradició popular, com les peces [CE21950](#) i [CE21387](#) amb els característics *soles* que trobem a diverses zones d'Espanya; es tracta de formes radials realitzades amb agulla que es van repetint al llarg del teixit i s'insereixen en una estructura quadrangular.¹⁰

Un dels tres exemplars de cobretaula realitzats per la Casa Zaida l'any 1929. Museo Nacional de Artes Decorativas. Madrid. CE21681

11 Al Museu Marès de la Punta d'Arenys de Mar es conserven una gran quantitat de mostres de punta de Venècia de la col·lecció Francesca Bonnemaïson que probablement corresponien a treballs que es feien a l'Escola de la Dona fundada per Bonnemaïson.

12 Boletín Oficial del Estado, núm. 51, 1 de març de 1977, p. 4867.

A banda d'aquests treballs de tradició popular, en destaquem dues peces de realització més complexa. La primera, amb el número **CE25598**, són unes grans estovalles de 550 x 210 cm. El centre és un treball de tècnica mixta de brodat i punta a l'agulla; al voltant, un teixit d'organdí amb entredosos brodats. Aquesta part central està ricament decorada amb flors i fulles fetes amb agulla i destaquen unes figures que representen un grup de persones ballant agafades de la mà amb indumentària del segle XVIII. Els diferents motius han estat fets amb punt de fistó i contornejats per donar més relleu a les figures, el fons és de brides amb punt de fistó i picot. El tipus de treball a l'agulla rep el nom de punta de Venècia, que no hem de confondre amb la *punta de Venècia* dels segles XVI-XVII sinó que es tracta dels treballs que es fan el darrer quart del segle XIX i primer del segle XX. La denominació del tipus de treball no indica que fos feta a Venècia ja que aquests mateixos treballs també es feien a Espanya.¹¹

El darrer treball és sens dubte un dels més elaborats, destaca tant per la qualitat tècnica com pel disseny. Es tracta d'un conjunt de tres cobretaules de forma circular i un d'ovalat, catalogats amb els números CE21680, CE21681 i CE21682. Les peces van ser realitzades l'any 1929 per la Casa Zaida de Madrid i es van presentar a l'Exposición Hispano-Americana de Sevilla, on van obtenir una Medalla d'Honor. Aquestes peces van ingressar al museu a través d'una donació l'any 1977 dels senyors Consuelo Díaz Prieto i Arturo López Rodríguez, en memòria de Quintina Rodríguez Díaz.¹²

Els tres cobretaules representen diverses escenes de l'obra *El Ingenioso Hidalgo Don Quijote de la Mancha*. Les peces CE21680 i CE21681 es divideixen en quatre arcs amb petites flors de punta a l'agulla, aquests arcs de flors emmarquen quatre escenes diferenciades de l'obra *Don Quijote*. El cobretaula CE21682, de forma ovalada, es divideix en sis arcs també amb petites flors de punta a l'agulla. En aquesta peça es representen 6 escenes de la novel·la i entre les escenes hi ha retrats dels protagonistes. Totes les escenes estan realitzades amb agulla, tant els motius com el fons de tul.

Un dels tres exemplars de cobretaula realitzats per la Casa Zaida l'any 1929. Museo Nacional de Artes Decorativas. Madrid. MNAD_CE21682.

El treball de punta a l'agulla no és gaire comú a Espanya. Aquesta peça tècnicament s'aproxima a la punta a l'agulla belga; sens dubte, si es va realitzar a la Casa Zaida, es van haver de buscar les millors treballadores. Estilísticament es tracta d'una peça allunyada dels dissenys florals i s'esforça a representar unes escenes literàries on la figura humana és la protagonista. Això va requerir, sens dubte, un esforç per part del dissenyador tèxtil.

La col·lecció de puntes del Museo Nacional de Artes Decorativas de Madrid, un fons a estudiar

Aquest breu article només ens permet esbossar un fons que creiem que pot mostrar algun altre objecte singular en la seva col·lecció de puntes. Aquest ha estat només un primer tempteig a partir de la consulta del seu catàleg en línia i l'estudi de les peces en dues visites al museu, però estem convençuts que un estudi amb més profunditat permetria descobrir alguna altra joia. El fons adquirit pel museu de les peces de les darreres puntaires de la Casa Reial i l'estudi que està fent Joan Miquel Llodrà de la figura d'Aurora Gutiérrez Larraya, col·laboradora de Rafael Domènech, ens fan suposar que dins calaixos i calaixeres es conserven altres peces d'importància. ●

BIBLIOGRAFIA

- ARBETETA MIRA, Letizia: *La colección textil del Museo Nacional de las Artes Decorativas. Su contenido e historial museológico*. Boletín de la ANABAD, 1994.
- CABRERA, Ana i VILLABA, María: *El MNAD hace historia (I). Hace casi 100 años del Museo Nacional de Artes Industriales. Estrado*. Boletín del Museo Nacional de Artes Decorativas, núm. 29.
- CABRERA LA FUENTE, Ana: *El Museo Nacional de Artes Decorativas en sus primeros años (1912-1930). Además de*. Revista en línea del Museo de Artes Decorativas núm. 1 2015.
- GARCÍA FERNÁNDEZ, Javier: *La regulación y la gestión del patrimonio histórico-artístico durante la Segunda República. Las Reformas administrativas en la II República*. V Seminario de Historia de la Administración, Madrid 2009.
- GONZÁLEZ MORENO, Fernando: *La exposición temporal como precedente del Museo permanente*. Museo, núm. 8 2003.
- GONZÁLEZ MENA, Mª Ángeles: *Catálogo de encajes*, Instituto Valencia de Don Juan, Madrid 1976.
- GONZÁLEZ MENA, Mª Ángeles: *Colección Pedagógico Textil de la Universidad Complutense de Madrid. Estudio e inventario*. Consejo Social de la Universidad Complutense de Madrid, 1994.
- EARNSHAW, Pat: *Bobbin & leedle laces. Identification & care*. B.T. Batsford Ltd, Londres, 1983.
- GWYNNE, Judyth L. *The illustrated dictionary of lace*, B.T. Batsford Ltd, Londres 1997.
- LLODRÀ, Joan Miquel: *Els Castells, uns randers modernistes*. Ajuntament d'Arenys de Mar, 2007.
- LLODRÀ, Joan Miquel: *Aurora Gutiérrez Larraya i la renovació de les arts decoratives a Madrid*. CDF II International Congres. Barcelona, 2015.
- LLODRÀ, Joan Miquel: *Aurora Gutiérrez i Adelaida Ferré. L'art de la punta al coixí a l'entorn del Modernisme*. Butlletí de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, núm. XXI, 2007, p. 38-43.
- LOPES, Filipa: *As Rendilheiras de Bilros de Vila do Conde: como organizam o seu trabalho no presente relativamente ao passado*. Revista da Faculdade de Letras HISTÓRIA. Porto, III Série, vol. 8, 2007, p. 237-259.
- REGO, Pedro i PIRES, Ana: *Rendas de Bilros de Vila do Conde: Um património a preservar*. Associação para Defesa do Artesanato e Património de Vila do Conde. Vila do Conde, 2011.
- RODRÍGUEZ BERNIS, Sofia i MUÑOZ-CAMPOS GARCÍA, Paloma: *El museo, constructor de otros contextos. Cien años del Museo Nacional de Artes Decorativas*. Anales de Historia del Arte. Vol. 24, núm. esp. noviembre 2014, p. 461-470.
- TER ASSATOUROFF, Corinne i VREBOS, Martine: *La dentelle de Bruxelles, dans les collections des Musées de la Ville. Musée du Costume et de la Dentelle de la Ville de Bruxelles*, Brussel-les, 2004
- TOOMER, Heather: *Identifying types and techniques*, Schiffer Books, Atglen, 2001.
- VILLALVA SALVADOR, Maria: *Rafael Doménech y el Museo Nacional de Artes Decorativas. Génesis de una colección*. Además de. Revista en línea del Museo de Artes Decorativas núm. 1, 2015.
- FUENTES, Carmen i MATEOS, Prudencio: *Subastas, de parte de la reina María Cristina*, ABC, 19 de maig de 2007.
- FUENTES, Carmen: *Las joyas de María Cristina*, El Diario Vasco, 22 de maig de 2007.
- BOLETÍN OFICIAL DEL ESTADO. Núm. 51, 1 de març de 1977, p. 4.867.
- BOLETÍN OFICIAL DEL ESTADO. Núm. 172, 19 de juliol de 1977, p. 31449.